

DANIJEL ALERIĆ
Zavod za jezik IFF, Zagreb

UDK: 801.311:949.71
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 7/1985

PORFIROGENETОВИ ЗАХУМСКИ ТОПОНИМИ

Predmet su ove radnje zahumski toponimi koje spominje Konstantin Porfirogenet u 33. poglavlju svoga djela De administrando imperio. U vezi s većinom tih toponima iznose se nove činjenice koje omogućuju da se oni protumače cjelovitije nego dosad, ili čak posve drukčije (potamonim Bóva). Usput se govori o nekim mlađim toponimima (Bišće, Viševa i dr.).

UVOD

U 33. poglavlju svoga djela *De administrando imperio*, koje je nastalo oko g. 950, Konstantin Porfirogenet govori o Zahumljanima i zemlji u kojoj žive. Pod tom zemljom razumijeva povijesnu jezgru današnje Hercegovine. U njoj spominje nekoliko toponima: jedan horonim (*Zahľmьje, potvrđeno u etnonimu Ζαχλοῦμοι), jedan oronim (Χλοῦμος), dva potamonima (Bóva, Ζαχλοῦμα) i sedam ojkonima (Bóva, Χλοῦμ, Σταγρόν, Μοκρισικί, Ἰοσλή, Γαλουμαήνικ, Δαβρισικί).¹

O tim je toponimima dosad pisano u više navrata, pretežno zbog težnje da se ubiraju zemljopisni objekti koje su označivali. S čisto lingvističkoga gledišta pisao je o njima Petar Skok.² Danas se, nakon Skoka, o nekima od tih toponima ne može reći ništa nova. O većini ipak može. Radi potpunosti ovdje ću govoriti o svakom od njih napose, redom kojim sam ih naveo.

¹ Usp. B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom 2, Posebna izdanja SANU, knj. 323, Vizantološki institut, knj. 7, Beograd 1959, str. 59-61.

² Usp. P. Skok, *Kako bizantinski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena*, Starohrvatska prosvjeta, n. s., knj. 1, Zagreb-Knin 1927, str. 60-76, 161-196; P. Skok, *Ortsnamenstudien zu De administrando imperio des Kaisers Constantin Porphyrogenetos*, Zeitschrift für Ortsnamenforschung, knj. 4, München-Berlin 1928, str. 213-244.

HORONIM *Zahľmьje

U Porfirogenetovu se djelu horonim *Zahľmьje ne spominje izravno. U njemu se, međutim, spominje etnonim Ζαχλοῦμοι. Na osnovi toga etnonima i kasnijih srednjovjekovnih spomena geopolitičke jedinice u kojoj su živjeli Zahumljani³ može se rekonstruirati horonim u obliku *Zahľmьje, kojemu bi odgovarao današnji oblik *Zahumlje*.

Taj je horonim izgledao oduvijek etimološki proziran. Sam Porfirogenet piše da su Zahumljani (Ζαχλοῦμοι) prozvani po brdu koje se zove *Hum* (Χλοῦμος), odnosno da na slavenskom jeziku etnonim *Zahumljani* znači 'oni iza brdā'. Dapače, Porfirogenet je bio uvjeren da je brdo po kojem su Zahumljani prozvani upravo ono brdo na kojem su se u njegovo doba nalazila, kako sam kaže, dva grada: Βῶνα i Χλοῦμ.

Valjanost Porfirogenetove etimologije potvrđuje i Petar Skok.⁴ Ona je, međutim, nepotpuna, ali samo utoliko što previđa činjenicu da je horonim *Zahumlje* mogao nastati ne samo pojednočlanjivanjem sintagme za *humom* nego i pojednočlanjivanjem sintagme za *humovima*, odnosno da je etnonim *Zahumljani* mogao izvorno značiti ne samo 'oni iza brdā' nego i 'oni iza brdā'.

Tu drugu mogućnost tumačenja horonima *Zahumlje* i etnonima *Zahumljani* prvi je iskoristio povjesničar Marko Vego. On je iznio tezu da je *Zahumlje* nazvano tako po lancu brda koji se proteže od Bila na Hum, a prekinut je samo dolinom Neretve.⁵ Kasnije je povjesničar Dominik Mandić tu tezu donekle dopunio tvrdeći da su horonim *Zahumlje* i etnonim *Zahumljani* nastali na dubrovačkom području. Tako su, misli on, Dubrovčani zvali kraj, odnosno njegove stanovnike, u zaleđu svoga, dubrovačkoga primorja.⁶ Mandićevo mišljenje izgleda posve prihvatljivo.

ORONIM Χλοῦμος

Imenom Χλοῦμος odnosno Χλοῦμ, koje se je u 10 st., bez sumnje, izgovaralo u obliku *Hľm*, označuje se u Porfirogenetovu djelu i "veliko brdo" u okolici današnjega Blagaja po kojem su, tobože, Zahumljani tako prozvani, i jedan od dvaju gradova koji se nalaze na tome brdu. To je, u stvari, toponimizirani apelativ koji u suvremenom hrvatskosrpskom jeziku živi u obliku *hum*. Sam ga Porfirogenet prevodi grčkom riječju βουνός 'brežuljak'.

U *RjJAZU* imenici se *hum* pridaje značenje "collis, brežuljak, glavica". Posebno se naglašava da se *humom* označuje uzvisina niža od planine, gore, brda itd. Ne kaže se, međutim, označuje li se tom riječju i goli i šumoviti brežuljak (glavica) ili samo goli,

³ Usp. *RjJAZU* (= *Rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika*, izd. JAZU, Zagreb 1880-1976), s.v. *Zahumlje, Zahumija*.

⁴ Usp. P. Skok, *Kako bizantinski pisci...*, str. 68; B. Ferjančić, o. c., str. 60, bilj. 206.

⁵ Usp. M. Vego, *Povijest Humske zemlje (Hercegovine)*, 1. dio, Samobor 1937, str. 42; B. Ferjančić, o. c., str. 60, bilj. 206.

⁶ Usp. D. Mandić, *Bosna i Hercegovina*, sv. 1, Chicago 1960, str. 83-84.

odnosno samo šumoviti. Da se njome nikako ne isključuje goli brežuljak, govore neke rečenične potvrde kojima se u *RjJAZU* ilustrira ta riječ, npr. ova koja je uzeta iz Martićevih *Osvetnika*: *Da si gledač, pa da nagledaš se, kô ja sada s huma visokoga*. Jasno je da lijep pogled na okolicu ne bi bio moguć sa šumovite, nego samo s gole uzvisine. Danas se apelativ *hum* slabo čuje na hrvatskosrpskom jezičnom području. Živi uglavnom topomimiziran. Brda koja su poznata pod imenom *Hum* redovito su bez šumskoga pokrivača ili su do umjetnoga pošumljavanja bila bez toga pokrivača. Pogotovu se to može reći za takva brda na krškom području, u koje spada i Hercegovina, npr. za Hum kod Mostara,⁷ za Hum na Popovu polju,⁸ za Hum u Runovićima kod Imotskoga.⁹ Bez šumskoga pokrivača bio je nekad i sarajevski Hum. Na to me je upozorio jedan postariji čovjek iz sarajevske okolice, iz sela Dogloda, koji mi je, možda baš inspiriran nekadašnjim izgledom toga brda, ovako odgovorio na moje pitanje kako izgleda hum: "Ja, kako sam čuo, hum je gô."

Sve to upućuje na zaključak da se u hrvatskosrpskom jeziku humom označuje više ili manje osamljena gola i zaobljena uzvisina (zemljana ili kamenita).¹⁰

Imenica *hum* < **h̥m̥* vjerojatno je u tom značenju živjela i u 10. st., a i prije toga. Ako je tako, onda je i Porfirogenetov oronim *Χλούμος* označivao više ili manje голу uzvisinu, a više ili manje gole bile su i uzvisine po kojima je nazvano Zahumlje.

POTAMONIMI

Bóna

Imenom *Bóna* u Porfirogenetovu se djelu označuje i rijeka koja teče iza brda Huma, tj. današnja rijeka Buna, koja izvire kod sela Blagaja i utječe u Neretvu kod sela Bune, i jedan od dvaju gradova za koje se kaže da se nalaze na brdu Humu.

⁷ Usp. *Hercegovina prije sto godina ili Topografsko-historijski šematizam Franjevačke kustodije i apostolskog vikarijata u Hercegovini za godinu Gospodnju 1867. (Šematizam fra Petra Bakule)*, Mostar 1970, str. 97, gdje se govori o "strašnoj goleti Veleži i Huma".

⁸ Po usmenom saopćenju prof. Josipa Roglića taj je Hum, koji se nalazi uz nekadašnju željezničku stanicu, "go, a nije nikada ni mogao biti pokriven šumom".

⁹ Posljednjih desetljeća sasvim je prevladalo drugo ime toga brda - *Mračaj*, koje je, bez sumnje, nastalo u središnjem dijelu današnjih Runovića, smještenu na osovnoj strani toga brda. Ime *Um* za to brdo čulo se je od starih ljudi sve do prije koje desetljeće, a danas se ono čuva u ojkonimu *Umjani* kojim se označuje runovički zaselak na prisojnoj strani toga brda.

¹⁰ J. Roglić u svom *Prilogu hrvatskoj krškoj terminologiji*, Krš Jugoslavije, knj. 9/1, Zagreb 1974, s.v. *hum*, tumači termin *hum* kao "općeslavenski naziv za osamljena i istaknuta uzvišenja, bez obzira na vrstu reljefa". Na moju molbu da dopuni tu definiciju s obzirom na šumski pokrivač, usmeno odgovara da je to "golo osamljeno uzvišenje". Zanimljivo je da i bug. *хълм* uključuje u sebi sem 'nepokriven šumom, gol' (ne vidi se to iz rječnika, ali vidi iz činjenice da se na jednom mjestu riječ *чужа* tumači kao "хълм обрасъл с гора, понякога с ниви"; usp. *Комплексна научна странджанска експедиция през 1955 година*, Доклади и материали, Българска академия на науките,

Već je sam Porfirogenet zaključivao da je potamonim *Bóna* nastao od latinskoga pridjeva *bonus* (*Bóna* ὁ ἐρμηνεύεται 'καλόν'). U novije doba Skok je potvrđivao ispravnost njegova zaključka.¹¹ Prema tome, taj bi potamonim i po značenju i po načinu tvorbe odgovarao hrvatskosrpskom potamonimu *Dōbrā* (< *Dobra rijeka*).

Porfirogenetov zaključak odbacivao je, međutim, još g. 1844. P.J. Šafarik, suprotstavljajući mu svoje mišljenje da potamonim *Buna* dolazi od *bun* u značenju 'vapno, kreč' ("da es doch von Bun, d.h. Kalk, abzuleiten ist").¹² U najnovije doba odbacuje ga Dickenmann, u članku u kojem spominje i druge poznate mu hidronime s korijenom *Bun-* (*Bon-*). On uzimlje da se je Porfirogenetov toponim *Bóna* prvotno odnosio na grad. Gradsko mu je ime nastalo u romanskim ustima od osobnoga imena *Bona* kao skraćena oblika imena *Bonaventura*. To mu je ime naknadno preneseno na rijeku. Slaveni bi kasnije ojkonom preveli u *Blagaj*, a potamonim stali izgovarati u obliku *Buna*.¹³

Treba istaći da se nijedno od tih mišljenja ne zasniva na promatranju objekta o kojem je riječ, tj. na promatranju same rijeke Bune. Zato se može iznijeti i dosta uvjerljiva teza da je potamonim *Buna*, koji bi morao biti stariji i od Porfirogenetova i od današnjega istolikoga ojkonomima, slavenskoga porijekla.

Najprije, valja imati na umu da je hercegovačka rijeka Buna, čije se ime izgovara s akcentom *Búna*, duga svega oko 9 km. Uz to, ona je vrlo bogata vodom, od izvora kod sela Blagaja do ušća kod Bune: njome protječe 39 m³ vode u sekundi.¹⁴ Istina, riječ je samo o prosječnom protoku. Buna kao krška rijeka doživljava veće oscilacije u vodostaju: kod Blagaja njezin je najniži zabilježeni vodostaj iznosio samo 2 cm, a najviši čak 152 cm, što znači da njezin vodostaj blizu izvora oscilira u rasponu od 1,5 m; kod sela Bune, ispod ušća Bunina lijevoga i jedinoga pritoka Bunice, njezin je najniži zabilježeni vodostaj iznosio 52 cm, a najviši punih 380 cm, što znači da njezin vodostaj blizu ušća u Neretvu oscilira u rasponu od 3,28 m.¹⁵ Kako se vidi, na oscilacije Bunina vodostaja u donjem toku snažno utječe njezin prtok Bunica. Po riječima prof. Ivana Gagre, koji je rođen u Hodbini s lijeve strane toga Bunina pritoka, Bunica zna "strašno narasti", izljuje se iz korita i "nosi sve pred sobom, i veliko kamenje", pa tako znatno

Sofija 1957, str. 93), jednako kao i u rus. odnosno ukr. *чолм* (ni to se ne vidi iz rječnika, ali mi potvrđuje dr. Vladimir Petrovič Drozdovski, sveučilišni profesor u Odesi). Iznenaduje da se češ. *chlum* tumači kao "táhlý kopec, zpr. zalesněný" (usp. *Přítuční slovník jazyka českého*, Prag 1935, i d., s. v. *chlum*).

¹¹ Usp. P. Skok, *Kako bizantinski pisci...*, str. 167; P. Skok, *Ortsnamenstudien...*, str. 232; P. Skok, *ERHSJ* (= *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1-4, Zagreb 1971-1974), s.v. -aj, imbuniti.

¹² Usp. P.J. Šafarik, *Slawische Alterthümer*, knj. 2, Leipzig 1844, str. 264.

¹³ Usp. E. Dickenmann, *Studien zur Hydronymie des Saveystems*, knj. 1, Heidelberg 1966, str. 73.

¹⁴ Usp. *EJ2* (= *Enciklopedija Jugoslavije*, 2. izdanje, Zagreb 1980, i d.), s.v. *Buna*.

¹⁵ Usp. *Hidrološki godišnjak Jugoslavije*, 1978, knj. 1, izdanje Saveznog hidrometeorološkog zavoda, Beograd 1980, str. 148.

pridonosi da i Buna nizvodno od Buničina ušća katkad "na nekoliko mjesta plavi" okolno zemljište iako joj je korito vrlo prostrano.

Dalje, treba znati da je pod imenom *Buna*, samo s akcentom *Būna*, danas poznata i jedna tekućica blizu Zagreba, koja se u dokumentima prvi put spominje već g. 1249, u obliku *Buna*.¹⁶ Po onome što se vidi na karti Jugoslavije razmjera 1 : 100.000 i što mi je kazao nadcestar Alojz Kolarec, koji je rođen u selu Kravarskom u Vukomeričkim goricama i tu živi, moguće je o njoj reći ovo: Buna izvire u Vukomeričkim goricama, na području sela Kravarskoga, oko 1200 m sjeveroistočno od crkve u tom selu.¹⁷ Kako izgleda, nekad je ona na potezu do sastavaka sa svojim prvim, lijevim pritokom bila poznata pod imenom *Bunica*, kojim se danas označuju samo sjenokoše u njezinu izvorištu, a koje se kao potamonim prvi put spominje g. 1279, u obliku *Bunicha*.¹⁸ Na svom putu prima nekoliko pritoka. Utječe u Odru kao njezin desni pritok, podno sela Turo-polja. Duga je oko 21 km. Prvih pet-šest kilometara teče kroz gorovit kraj i ima veći pad. Dalje teče kroz pravu ravnicu, dijeleći odmah u početku te svoje nizinske dionice dva sela koja se, po njoj, zovu *Velika Buna* i *Mala Buna*. U sušnijim razdobljima Buna izgleda kao potočić odnosno potok. Ali, u kišnim razdobljima ona, zbog relativno velika slivnog područja, često nabuja pa već i u blizini izvora poplavi okolno zemljište. Zato se tlo oko nje ni tu uglavnom ne obrađuje, nego se iskorištava kao sjenokoša. Razumi-je se da je Buna, koja do sela Velike Bune prima čak tri značajnija pritoka, oduvijek još više plavila nizinsko područje kojim protječe. U novije doba ona je od sela Velike Bune kanalizirana. Ipak, time još uvijek nije posve obuzdana, čak ni na području toga sela: za vrijeme većih kiša to područje na više mjesta postane močvarno. Da je Buna i u davno doba imala istu ćud, svjedoči činjenica da se u turopoljskim povijesnim dokumentima spominje i močvara Bunić i velika močvara Buna; tako npr. g. 1258: *Ad paludem, que vocatur Bwnych (Bunich)...*, *et de dicta palude Bwnych venit ad arborem...*, *et de arbore vadit superius et cadit in magnam paludem nomine Bwnna (Bunam)*.¹⁹

Sad treba kazati da je u hrvatskoj leksikografiji zabilježen i apelativ *buna* u znače-nju koje se ne registrira ni u *RjJAZU* ni u *RSANU*. Kajkavski leksikografi Franjo Sušnik i Andrija Jambrešić donose ga u svom rječniku iz g. 1742. kao jedan od adekvata latinske riječi *torrens* ("nagli potok, boica, būna, ploha").²⁰ Budući da su i hercegovačka i turo-poljska Buna, kako smo vidjeli, stvarno bujičave tekućice, može se nakon toga reći

¹⁶ Usp. E. Laszowski, *Monumenta historica nobilis communitatis Turopolje*, knj. 1, Zagreb 1904, str. 8; E. Dickenmann, o. c., str. 73.

¹⁷ Na karti to nije jasno. Na njoj je od tri Bunina izvorišna kraka označen imenom samo srednji, onaj koji izvire oko 700 m zapadno od crkve u Kravarskom, i to imenom *Bunica*. Po riječima moga informatora, to bi bio prvi lijevi Bunin pritok, koji se ne zove *Bunica*, nego *Kozara* (slabo u upotrebi) ili *Podbukva* (nešto češće, jer se izvor toga pritoka zove *Pod bukvom*).

¹⁸ Usp. E. Laszowski, o. c., str. 34; E. Dickenmann, o. c., str. 73.

¹⁹ Usp. E. Laszowski, o. c., str. 15; E. Dickenmann, o. c., str. 73.

²⁰ Usp. A. Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*, Zagreb 1742, s.v. *torrens*; *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, izd. JAZU i Zavod za jezik IFF, Zagreb 1984. i d., s.v. *buna* 3.

da potamonim *Buna* nije ništa drugo nego toponimizirani apelativ *buna* u značenju 'bujica'. Tako se problem potamonima *Buna* svodi na pitanje porijekla toga apelativa.

Sve govori da je apelativ *būna*, što znači i potamonim *Būna* odnosno *Būna*, slavenskoga porijekla. Mislim da je nastao od starijega **bujьnā*. Apelativ **bujьnā* nije nigdje potvrđen, ali je mogao biti izveden od istoga pridjeva od kojega je izveden i apelativ *bujica*, tj. od pridjeva **bujь* 'divlji, lud'. Načinjen je od pridjevske osnove s pomoću nastavka *-bna* baš kao i apelativ *biōna* (< **bēľbna*) 'bijelo na oku, katarakta',²¹ s kojim se slaže i u akcenatskom pogledu. Od starijega **bujьnā* nastao je, gubljenjem intervokalnoga *j*, najprije oblik **buiьnā*, a onda, stezanjem, potvrđeni oblik *būna*, slično kao što je od starijega **strujьna(ja)* nastalo hs. *strīna* (usp. i stesl. *СТРЪИНА*, sln. *strīna*, mak. *стрина*, bug. *стринка*, stčeš. *stryna*, slč. *strynā*, ukr. *стрийна*, rus. *стрыня*).²² Čini se da je značajnu ulogu u tom fonetskom procesu odigrao češći apelativ *buna* u značenju 'pobuna'. On je, kao njegov homonim, vjerojatno bio i glavni uzrok njegova kasnijega nestanka.

Činjenica je da apelativ *buna* < **buiьna* nije potvrđen nigdje na slavenskom terenu osim na hrvatskosrpskom području, gdje je, kako smo vidjeli, potvrđen i izravno i u toponimiji. Ipak, njegova pojava u kajkavskom potamonimu *Buna* već g. 1249. i u štokavskom potamonimu *Buna* već oko g. 950. (grč. *Bōva* < lat. *Bona* < hs. *Buna*!) govori da je on u tom obliku (*buna*), a pogotovu u obliku **buiьna* bio poznat i prije dolaska Slavena na Balkanski poluotok, bar na periferiji slavenske pradomovine.

Takvu rezoniranju o potamonimu *Buna* ide u prilog i ono što se može zaključiti o izvornom imenu jednoga dijela polja kroz koje teče hercegovačka rijeka Buna. To krško polje, uzeto u cjelini, u novije je doba općenito poznato uglavnom pod imenom *Mostarsko polje*. Ali, ono se izvorno ne zove tako. U svojoj široj okolici poznato je pod imenom *Bišće* odnosno *Bišće pōlje*. Pod imenom *Bišće* poznaje ga i povjesničar Marko Vego koji je rođen u Čapljini, udaljenoj od njega oko 18 km zračne linije. On izričito kaže: "Danas se polje od (*selā*) Bune do Blagaja, od Mostara do Jasenice zove Bišćem".²³ Međutim, u svojoj najbližoj okolici ono nema jedinstvenoga imena. Već je antropogeograf Jevto Dedijer isticao da se imenom *Bišće* izvorno označuje samo "istočni dio Mostarskog polja", tj. dio toga polja istočno od Neretve, onaj kroz koji teče rijeka Buna.²⁴ Prof. Ivan Gagro, koji je rođen u Hodbini na južnom rubu Mostarskoga polja, uvjerava me da se danas govori samo *Bišće pōlje*, a ne *Bišće*. Dalje kaže da se pod imenom *Bišće polje* razumijeva samo dio Mostarskoga polja istočno od Neretve i sjeveroistočno od linije koja povezuje greben Ortiješ sa selom Kosōrom. Posebno ističe da rijeka Buna ne teče

²¹ Usp. T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1931, § 349 c; P. Skok, *ERHSJ*, s.v. *bio*.

²² Usp. T. Maretić, o. c., § 103 b, 349 c; *RjJAZU*, s.v. *strina*.

²³ Usp. M. Vego, *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo 1957, str. 24.

²⁴ Usp. J. Dedijer, *Hercegovina*, Srpski etnografski zbornik, knj. 12, Beograd 1909, str. 244.

kroz Bišće polje i da se ravnica oko Bunina ušća, suprotno tvrdnji povjesničara Jirečeka,²⁵ ne nalazi u tome polju.

Toponim se *Bišće* prvi put spominje u zaključku dubrovačkoga Velikoga vijeća iz g. 1327. da se bosanskom banu, ako dođe u Bišće (*si ipse dominus Stephanus venerit in Biscie*), pošalje svečano poslanstvo s darovima.²⁶ Drugi put javlja se ono, opet u Dubrovniku, g. 1380, kada se spominje neki Hrvatini Brajaković iz Bišća (*Cheruatini Braya-couich de Bisçe*).²⁷ Treći put to ime dolazi u dataciji isprave kralja Tvrtka iz g. 1382. Tu se kaže da je isprava pisana "na Bišći u Podgrady".²⁸ Poslije toga to se ime u izvorima spominje više puta.²⁹

Već je Jireček uzimao da je imenom *Bišće* u povijesnim dokumentima označivan kraljevski dvorac koji je stajao u Podgrađu pod gradom Blagajem.³⁰ Tako čine i noviji povjesničari, među njima i Marko Vego.³¹ Stoga ne začuđuje Dedijerov zaključak da je "današnje polje niže Mostara prozvano Bišćem tek docnije po dvorcu Bišću".³² U stvari, već drugi navedeni spomen toponima *Bišće* jasno govori da je njime još g. 1380. u Dubrovniku označivano ili naselje ili naseljeni kraj. To znači da prvi i treći navedeni spomen toga toponima treba shvaćati u istom smislu. I kontekst u kojem dolaze neki nešto kasniji spomeni toga toponima nedvosmisleno upućuje na isti zaključak. Ako se, npr., g. 1411. Dubrovčani tuže na vojvodu Sandalja što je uspostavio carine u Bišću,³³ onda se mora zaključiti da se tu pod Bišćem nikako ne razumijeva kraljevski dvorac, nego baš naselje ili naseljeni kraj.

Koliko mi je poznato, toponim je *Bišće* dosad pokušao protumačiti, ako se isključi spomenuti Dedijer, samo ilirolog Antun Mayer. On ga izvodi od imena rimskoga grada

²⁵ Usp. K. Jireček, *Trgovački putevi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*, Zbornik Konstantina Jirečeka, knj. 1, Beograd 1959, str. 236.

²⁶ Usp. J. Gelčić, *Monumenta Ragusina, Libri reformationum*, knj. 5, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, knj. 29, Zagreb 1897, str. 244. Neki povjesničari bilježe, ne navodeći precizno izvora, da se taj toponim "prvi put spominje 1220. u borbi Stefana Prvovjenčanog sa Petrom, humskim županom". (Usp. H. Kreševljaković i H. Kapidžić, *Stari hercegovački gradovi*, Naše starine, knj. 2, Sarajevo 1954, str. 9.) Ta se tvrdnja, bez sumnje, zasniva na Orbinijevu kazivanju, na koje se upozorava i u *EJ1* (= *Enciclopedija Jugoslavije*, 1. izdanje, Zagreb 1955-1971), s.v. *Petar 2*, da se je bitka između spomenutih vladara zametnula "nella pianura di Bisze". (Usp. M. Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro 1601, str. 250.) A to znači da nije doslovno točna, nego samo potencijalno.

²⁷ Usp. M. Dinić, *Odluke veća Dubrovačke Republike*, knj. 1, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, knj. 15, Beograd 1951, str. 15. Zanimljivo je da je taj Hrvatini u jednom poznatom Veginu djelu pretvoren u Martina! (Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 15.)

²⁸ Usp. F. Miklošić, *Monumenta Serbica*, Beč 1858, str. 202.

²⁹ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 15.

³⁰ Usp. K. Jireček, *Trgovački putevi...*, str. 236; K. Jireček, *Istorija Srba*, knj. 1, Beograd 1951, str. 205.

³¹ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 15.

³² Usp. J. Dedijer, o. c., str. 107.

³³ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 15.

Bigeste, upravo od njegova oblika **Big(e)stium*.³⁴ Ali, to mišljenje mora otpasti već i zbog nezgodne pogreške u ubiciranju rimskoga grada, koji se spominje kao stanica na cesti od Narone (danas Vid kod Metkovića) do Tilurija (danas Trilj kod Sinja). Naime, Mayer kaže da se je grad Bigeste nalazio u Bišću polju sjeverno od Čapljinje, tamo gdje je cesta Narona - Tilurium prelazila preko rijeke Trebižata južno od samostana na Humcu ("Bigeste... Station an der binnenländischen Strasse von Narona nach Tilurium, u. zw. im Bišće polje, nördlich von Čapljinja, dort, wo die von Narona kommende Strasse südlich vom Kloster Humac den Trebižat überschreitet").³⁵ To bi, zapravo, značilo da se je taj grad istodobno nalazio i u Bišću polju, koje je udaljeno kojih 25 km zračne linije sjeveroistočno od nekadašnje Narone pa se nije moglo nalaziti na spomenutoj cesti, i u blizini Humca kod Ljubuškoga, kuda je prolazila spomenuta cesta i gdje se općenito ubicira taj grad.³⁶ Kad ne bi moralo biti odbačeno zbog toga razloga, Mayerovo bi mišljenje moralo otpasti zbog lingvističkih razloga: i u ojkonimu **Big(e)stium* moralo bi se, preko *ь*, relfektirati u *a* (usp. *Bistum* > *Bьstъ > *Bast* 'selo kod Makarske').

Kako, dakle, protumačiti toponim *Bišće* odnosno *Bišće polje*!

Dedijer je isticao da su hercegovački horonimi - i oni kojima se označuju veće i oni kojima se označuju manje geografske jedinice - izvedeni "većinom od raznih fiziogeografskih osobina".³⁷ U svakom slučaju, može se reći da su takvi horonimi u Hercegovini upadljivo česti: *Humnina*, *Rudine*, *Površ*, *Površ*, *Planine*, *Dubrave*, *Šuma*, *Zupci*, *Korita*, *Župa*, *Hrasno*, *Brdo*, *Cernica*, *Bijelo polje*, *Blato* (općenito poznato kao *Mostarsko blato*) itd.

Kako se pomisao da je toponim *Bišće* nastao od neke imenice za živo s pomoću pridjevskoga nastavka *-bje* mora odbaciti, jer, niti se može rekonstruirati imenica (odnosno ime) u obliku *bist (*Bist*) ili sl. niti se može pretpostaviti da je mlađe jotovanje bilo aktualno i prije 15. st., treba pomišljati da se denominacijski poticaj za toponim *Bišće* stvarno krije u nekoj fiziogeografskoj karakteristici područja koje je tim toponimom nekad označivano. Gdje se je to područje nalazilo? Budući da se danas, kako je već rečeno, na Mostarskom polju ne čuje toponim *Bišće*, nego samo toponim *Bišće polje*, treba imati na umu da su nekad možda paralelno postojala oba ta toponima i da je prvim označivano naselje ili naseljeni kraj, a drugim polje koje je po prirodnom pravu pripadalo tome naselju ili naseljenom kraju (usp. toponime *Zrmanja* i *Zrmanja Vrela*, *Zlatar* i *Zlatar Bistrica*, itd.). Sve to, zapravo, znači da tu fiziogeografsku karakteristiku treba tražiti

³⁴ Usp. A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, knj. 1, Beč 1957, str. 86.

³⁵ *Ib.*, str. 86.

³⁶ Usp. HE, s.v. *Bigeste*; ELU (= *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Zagreb 1959. i d.), s.v. *Bigeste*. U najnovije doba arheolog Ivo Bojanovski posvetio je poseban članak ubicaciji toga grada (usp. I. Bojanovski, *Problem ubicacije Bigeste*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1973, str. 308-310), gdje je došao do zaključka da se je nalazio u današnjim Donjim Rađišćima kod Ljubuškoga. (Usp. I. Bojanovski, *Neka pitanja antičke topografije donje Neretve*, Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka, Split 1980, str. 182.)

³⁷ Usp. J. Dedijer, o. c., str. 95.

i na području selā na sjeveroistočnom rubu Bišća polja (Gnojnice, Dračevice, Podgrade i Blagaj), uključujući ovamo i staro selo Kosor,³⁸ a ne samo u dijelu Mostarskoga polja koje se izvorno zove *Bišće polje*.

Baci li se pogled na geografsku kartu, odmah upada u oči da su sela na sjeveroistočnom rubu Mostarskoga polja (Gnojnice, Dračevice, Podgrade i Blagaj) smještena na najpovoljnijoj strani toga polja, u podnožju visoke planine Veleži, u pravom prisoju. Iz Dedijerove konstatacije da su sela na sjeveroistočnom rubu "vezana... za kupe od nanosa i na izlaze većih torenta", a sela "u jugoistočnom dijelu na pojavu laporskih slojeva"³⁹; može se zaključiti da njima pripada primat i u pedološkom pogledu, ali i da kroz njih periodično teku štetne bujice. Treba još istaći i to da baš na onom dijelu njihova područja koji je udaljeniji od rijeke Bune izviru tri jaka stalna vrela i da ima izdanske vode,⁴⁰ što, svakako, znatno pridonosi plodnosti toga područja.

Dakako da je područje na kojem se nalaze ta sela, bez obzira na štetnost onih bujica, moralo biti oduvijek privlačno. Po sačuvanim starinama izgleda da je na Mostarskom polju od rimskoga doba bilo najprivlačnije područje današnjih Gnojnica (izvorno: Gnojnice), sela koje se pruža čak oko 5 km u dužinu, obuhvaćajući tako više od pola sjeveroistočnoga ruba toga polja. Tu se nalaze značajniji ostaci rimskoga naselja (ima ih još "niže Blagaja, ispod Male gradine kod Bune i kod Negočine") i skupina srednjovjekovnih stećaka koja u Mostarskom polju spada među najznačajnije (uz onu kod Jasenice),⁴¹ zatim razvaline nekoga samostana i zgrađā o kojima se pripovijeda "da su bile kule hercega Ščepana" i jednoga njegova dvoranina.⁴² O velikoj privlačnosti gnojničkoga područja na poseban način svjedoči i ovih nekoliko rečenica iz opisa sela Gnojnica koji je nastao na početku 20. st.: "Selo (*Gnojnice nalazi se*) u jakoj zavjetrini, te je zaklonjeno od oštrih sjevernih vjetrova; cijelo je pod vinogradima, u šumi od trešanja i smokava. U selu imaju tri jaka stalna vrela... Bogatiji seljaci imaju svoje čatrnje koje su građene na izdanskoj vodi. Seoska zemlja na kupama od osulina i po Bišću. Na kupama su vinogradi, a u polju njive... Gnojnički (*su*) vinogradi najčuvaniji u Hercegovini."⁴³

Stanovništvo cjelokupnoga Mostarskoga polja mora, dakle, da je oduvijek sa zavišću upiralo pogled na njegov sjeveroistočni dio. Posljedica se toga, svakako, očituje i u toponimima *Blagaj* i *Gnojnice*. Toponim je *Blagaj* prvi put potvrđen g. 1423, i to kao ime srednjovjekovnoga grada.⁴⁴ No, mislim da je njime prvotno označivan kraj ispod toga grada, možda i prostraniji od današnjega sela Blagaja, odnosno da je nastao pojednočla-

³⁸ Selo Ortiješ isključujem stoga što se ono smatra relativno mladim selom, selom koje su osnovali stanovnici Bačevića bježeći pred kugom. (Usp. J. Dedijer, o. c., str. 251.)

³⁹ Usp. J. Dedijer, o. c., str. 244.

⁴⁰ *Ib.*, str. 244.

⁴¹ Usp. *ELU*, s.v. *Bišće polje*.

⁴² Usp. J. Dedijer, o. c., str. 245.

⁴³ *Ib.*, str. 244.

⁴⁴ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 15.

njivanjem sintagme *blagi kraj* u značenju 'ugodni kraj'. Za ojkonom *Gnojnice* (na karti: *D. Gnojnice*) nemam potvrde starije od g. 1880.⁴⁵ Budući da se jedno seoce povrh Gnojnice, udaljeno od njih oko 4 km zračne linije, zove i imenom *Do* i imenom *Gnojnica* (na karti: *G. Gnojnice*),⁴⁶ zaključujem da je ojkonom *Gnojnice* nastao pojednočlanjivanjem sintagme *gnojne doli (dóle, doline)*⁴⁷ u značenju 'prirodno pognojeni, izvanredno plodni dolovi'.

Naravno, i denominacijski poticaj za toponim *Bišće* mogao je biti slične, pozitivne naravi. Može se misliti da je to bila upadljiva bujnost vegetacije, posebno svega što je bilo posijano ili posađeno. Ali, ne treba zaboravljati na jednu već istaknutu činjenicu koja sugerira mogućnost da je bio suprotne, negativne naravi. To je velika bujičavost koja također karakterizira sjeveroistočni, podveleški rub Mostarskoga polja. Međutim, oba su se ta denominacijska poticaja, što u prvi mah izgleda nevjerojatno, mogla odraziti u istom imenu, i imenu koje je nastalo toponimizacijom apelativa **buišće = *buište* '1. mjesto gdje vegetacija buno raste, 2. mjesto kojim teku bujice'. Bez izlaska na teren smije se samo pretpostavljati da je, bar u prošlosti, bujičavost ipak jače karakterizirala sjeveroistočni rub Mostarskoga polja nego bujnost vegetacije. U svakom slučaju, može se reći da je toponim *Bišće* vjerojatno nastao ovako: **Buišće > *Buišće > Bišće*.

Sam apelativ **buišće* odnosno **buište* nije potvrđen ni u *RjJAZU* ni u *RSANU*. Ipak, smije se pretpostaviti da je nekad postojao. Doduše, nije mogao biti izveden od kontinuantne prasl. **bujati*,⁴⁸ nego od istoznačne kontinuantne prasl. **bujiti* (usp. *nočište : nočiti, lovište : loviti, ročište : ročiti se* itd.).⁴⁹ Zanimljivo je da ta istoznačnica nije zabilježena u *RjJAZU*. U *RSANU* zabilježena je s akcentom *bújiti*, s naznakom da je uobičajena u "zapadnim krajevima" i s desetak potvrda, među kojima se, što je ovdje vrlo značajno, nalaze i potvrde iz djela pisaca rođenih u Cavtatu, Trebinju i Mostaru.

Činjenica je da je stariji oblik toponima *Bišće* ovdje rekonstruiran u šćakavskom obliku **Buišće*. S druge strane, poznato je da današnji govor Mostarskoga polja pripada centralnohercegovačkom govoru koji je u principu šćakavski.⁵⁰ To, po mom mišljenju, upućuje na zaključak da se je na Mostarskom polju, koje je danas udaljeno kojih 25 km zračne linije od područja na kojem se mogu čuti šćakavizmi *šćene, šćap, ognjišće* i sl.,

⁴⁵ Usp. *RjJAZU*, s.v. *gnojnica d.*

⁴⁶ Usp. J. Dedijer, o. c., str. 241.

⁴⁷ Imenica *do* ili *dol* potvrđena je ne samo kao imenica muškoga nego i kao imenica ženskoga roda. (Usp. *RjJAZU*, s.v. 3. *do*, gdje je donesena i jedna sigurna i jedna nesigurna potvrda iz djela dvaju starih dubrovačkih pisaca.)

⁴⁸ Kad se radi o imenicama tvorenim od glagola V. vrste, nastavak se *-ište* dodaje samo osnovi glagolskoga pridjeva radnoga: *igralište, šetalište, počivalište* itd. Pri tom treba napomenuti da je imenica *gledište* nastala od češ. *hledišťe*. (Usp. *RjJAZU*, s.v. *gledište*.)

⁴⁹ Za prasl. **bujiti* usp. O.N. Trubačev, *Этимологический словарь славянских языков*, sv. 3, Moskva 1976, str. 84.

⁵⁰ I u selu Buni govori se samo *štap, štene, štit, ognjiste* i sl., iako je i tu, kao i u Mostaru, samo *pušćat, pušćenica, kršćen* itd. (Usp. A. Peco, *Govor sela Bune*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. 1, Novi Sad 1957, str. 177.)

prvobitno govorilo šćakavski, pa da je stanovništvo koje je tako govorilo u toku vremena izumrlo, asimilirano ili potisnuto.

Analiza toponima *Bišće* potvrđuje iznesenu pretpostavku da je njime prvotno označivan cijeli sjeveroistočni rub Mostarskoga polja, od početka Gnojnica do kraja Blagaja, a kasnije, kad je njegovo izvorno značenje zatrvno, i uži pa širi dio Mostarskoga polja koji je pripadao naseljima na njegovu sjeveroistočnom rubu. Također potvrđuje pretpostavku da je i današnji toponim *Bišće polje* nastao kasnije, u značenju 'polje koje pripada naseljenom kraju Bišću'.

Na kraju se valja podsjetiti da je analiza toponima *Bišće* odnosno *Bišće polje* ovdje provedena samo radi toga kako bi se pokazalo da potamonim *Buna* nije jedini stari toponim u Mostarskom polju koji se može izvoditi od korijena **buj-*, i to gubljenjem intervokalnoga *j* i stezanjem susjednih vokala.

Ζαχλοῦμα

Potamonimom *Ζαχλοῦμα* označuje Porfirogenet rijeku uz koju se je, došavši s Visle, naselio rod antipata (prokonzula) i patricija Mihajla Viševića. U slavenskim ustima taj je potamonim, bez sumnje, glasio *Zahľmьska(ja)* ili *Zahľmьna(ja)* (tj. *rěka*).

Teže je reći na koju je rijeku Porfirogenet mislio jer se danas nijedna hercegovačka rijeka ne zove sličnim imenom. Nagadalo se je da je to bilo drugo ime rijeke Bune,⁵¹ koju, inače, Porfirogenet čas prije spominje u obliku *Bóna*. Meni se čini da je to bilo drugo ime rijeke Neretve ili, bolje, ime onoga dijela rijeke Neretve koji, da se poslužim terminologijom iz 36. poglavlja Porfirogenetova djela, nije pripadao Paganiji ili Neretvi, nego Zahumlju. Kao takvo ono je moglo biti stvoreno i upotrebljavano u dubrovačkom primorju, dakle tamo gdje je vjerojatno nastao i horonim **Zahľmьje*.

Tome mišljenju govori u prilog dosad slabo poznata činjenica da je rijeka Neretva i u svom gornjem toku nekad nosila slavensko ime. Ono je izravno potvrđeno u razdoblju od g. 1400. do početka 17. st. Javlja se čak i na nekim geografskim kartama iz 16. st. Za to vrijeme dolazi više puta u obliku *Viševa* (graf. *Visseua*, *Visseva*), a jednom u obliku *Višina* (graf. *Vissina*).⁵² Nije mi poznato da ga je dosad itko kušao protumačiti. Srećom, može se protumačiti vrlo uvjerljivo. To je, zapravo, posvojni pridjev od hipokoristika **Višo*, koji je izveden od imena *Višeslav*. Samo, jednom je načinjen s pomoću nastavka

⁵¹ Usp. K. Jireček, *Istorija Srba*, knj. 1, Beograd 1952, str. 66, bilj. 12; P. Skok, *Kako bizantinski pisci...*, str. 181; M. Vego, *Povijest Humske zemlje...*, str. 44.

⁵² Usp. M. Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, Beograd 1978, str. 227 i d. Imenska inačica *Višina* javlja se samo u opisu putovanja Kornelija Duplicija Scheppera iz g. 1533, koji je, putujući prema jugu, morao prijeći Neretvu negdje kod Uloga. Kako je tu zabilježena u obliku *Vissina*, Dinić je taj oblik pogrešno čitao kao *Visina* i uzimao da je to "očigledno samo pogrešna transkripcija za *Visseva*". (*Ib.*, str. 228.)

-ov/-ev, kako je danas uobičajeno u istočnoj Hercegovini, a drugi put s pomoću nastavka -in, kako je danas uobičajeno u središnjoj i sjevernoj Hercegovini.⁵³

Dakle, Neretva je u gornjem toku bila nekad poznata pod punim imenom *Viševa rēka* ili *Višina rēka*.

Kako se i jedna župa u Neretvinu gornjem toku spominje u naznačenom razdoblju pod imenom *Viševa* ili *Viševo* (graf. *Viseva*, *Visseua*, *Visseva*, *Vixena*, *Vissevo*) i kako se razložito zaključuje da se to ime spominje i u *Ljetopisu popa Dukljanina*, samo u iskvarenu obliku *Guisemo* odnosno *Guijsceuo*,⁵⁴ treba uzeti da je i potamonim *Viševa* bio poznat već u sredini 12. st.

No, taj je potamonim, svakako, stariji i od 12. st. Mislim da srednjovjekovni velikaš *Višo* koji se u njemu nazire nije bio nitko drugi nego predek glasovitoga zahumskoga kneza *Mihajla Viševića* (oko 910-930), onoga kojega spominje Konstantin Porfirogenet u poglavlju o Zahumljanima (*Μιχαήλ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούρη*).⁵⁵ To, dakako, zaključujem po tome što je prezime toga kneza izvedeno od hipokoristika **Višo* i što je taj *Višo*, baš zato što mu je ime sačuvano u prezimenu toga kneza, morao biti također značajna povijesna ličnost, vjerojatno neki glasovitiji župan.⁵⁶

Kako je, dakle, evidentno da je Neretva u svom gornjem toku nekada, pa vjerojatno i u Porfirogenetovo doba, bila poznata pod slavenskim imenom *Viševa*, može se, da ponovim, uzeti i da je Neretva u onom dijelu koji je u to doba pripadao zahumskoj državi bila, bar na dubrovačkom području, poznata i pod slavenskim imenom **Zahljmska(ja)* ili **Zahljmna(ja)* (tj. *rēka*) u značenju 'rijeka' koja pripada Zahumlju'.

⁵³ Usp. A. Peco, *Govor istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. 14, Beograd 1964, str. 14-16; A. Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd 1978, str. 71-73. U drugom djelu vidi i kartu na str. 78, iz koje se razabire da granica između istočnohercegovačkoga i sjevernohercegovačkoga govornoga tipa prolazi baš kroz Ulog na gornjoj Neretvi, kroz koji je na svom putovanju morao proći Kornelije Duplicije Schepper (usp. prethodnu bilješku).

⁵⁴ Usp. M. Dinić, *Srpske zemlje...*, str. 228-229; M. Vego, *Naselja...*, str. 158; D. Mandić, o. c., str. 97.

⁵⁵ Skok je uzimao da se u onom Porfirogenetovu *τοῦ Βουσεβούρη* krije dativni oblik **Vševyci* koji bi stajao prema nom. **Vševyka*, što bi bio hipokoristik od *Vševladš*. (Usp. P. Skok, *Kako bizantinski pisci...*, str. 177-179, 181.) Ferjančić, opet, u prijevodu Porfirogenetova djela uzimlje da se tu radi o imenu *Višeta* ("Mihajla sina Višetinog") iako u bilješka zna samo za Mihajla Viševića. (Usp. B. Ferjančić, o. c., str. 60. i bilj. 144, 146, 209.) Meni se ne čini da stari način čitanja Porfirogenetove grafije treba i u čemu mijenjati. Uostalom, taj je način čitanja i danas općenito prihvaćen. (Usp. *EJ*₁, s.v. *Višević*.)

⁵⁶ Potamonim *Viševa* i horonim *Viševa* ili *Viševo* u Neretvinu gornjem toku, s jedne strane, i prezime zahumskoga kneza *Mihajla Viševića*, s druge strane, upućuju i na značajni povijesni zaključak da je knez *Mihajlo Višević* bio porijeklom s *Neretvina gornjega toka*, na značajni lingvistički zaključak da su se na području gornje Neretve i u 9. st., jednako kao i danas, posvojni pridjevi izvedeni od muških hipokoristika tvorili s pomoću nastavka -ov/-ev, a ne s pomoću nastavka -in. Prvi od tih zaključaka vodi, dalje, do pitanja nije li Porfirogenetovo pripovijedanje da rod antipata i patricija *Mihajla Viševića* potječe od nekrštenih stanovnika na *rijeci Visli* (*Βολα*) samo odraz loše shvaćene izvorne predaje da knez *Mihajlo Višević* potječe od nekrštenih stanovnika na *Viševoj rijeci*, tj. na gornjoj Neretvi.

OJKONIMI

Porfirogenet spominje ukupno sedam zahumskih gradova. Navodi ih na dvama odjelitim mjestima: dva u sredini, a pet na kraju 33. poglavlja.

Bóna i Χλοῦμ

U sredini 33. poglavlja svoga djela Porfirogenet kaže da se u Zahumlju nalazi veliko brdo Χλοῦμος na kojem su dva grada: τὸ Bóna καὶ τὸ Χλοῦμ. Već je Jireček mislio da je tu riječ o dvama imenima za jedan te isti grad blizu izvora rijeke Bune, koji je kasnije postao općenito poznat pod imenom *Blagaj* (danas ga okolno stanovništvo zove imenom *Šćepan-grad*): ime *Bona* bilo bi staro rimsko ime toga grada, koje su Slaveni preveli u *Blagaj* (*bonus = blaga*), a ime *Ηἷμ* bilo bi slavensko ime toga grada, toponimizirani apelativ, kojim se je, praktično, moglo označiti svako brdo, odnosno svaki srednjovjekovni grad.⁵⁷ Istoga mišljenja bio je i Ćorović.⁵⁸ U novije doba Dominik Mandić istupa s mišljenjem da se je, doduše, Porfirogenetov grad *Bóna* nalazio na mjestu kasnijega srednjovjekovnoga grada Blagaja nad izvorom rijeke Bune, ali da se je Porfirogenetov grad Χλοῦμ nalazio nedaleko mostarskoga brda Huma, "oko 2 milje jugozapadno od Mostara, povrh izvora rijeke Jasenice". Ti gradovi bili bi međusobno udaljeni "4-5 milja" i međusobno vidljivi, a iz Bišća polja vidjela bi se obadva.⁵⁹

Samo koju godinu prije toga Marko Vego upozorava na prethistorijske nalaze u pećinama desno od izvora Bune i na činjenicu da aragonski kralj Alfons V. u ispravi iz g. 1454. spominje grad Blagaj s pećinama i utverdama (*civitate Blagii cum antris et cum castris*). Na osnovi toga zaključuje da je još u sredini 15. st. bio u upotrebi "i onaj drugi stari grad prema Busku... kao i dvije pećine nad vrelom Bune"⁶⁰ To bi, dakako, govorilo u prilog Porfirogenetovu kazivanju.

Kako god bilo, mora se reći da Porfirogenetov ojkonim *Bóna* nije nikako mogao nastati prema slavenskom ojkonimu *Buna*. Gradsko ime u tom ženskom obliku ne bi se u 10. st. dalo ni zamisliti. Zato se mora pretpostaviti da je Porfirogenetovo *Bóna* nastalo prema slavenskom ojkonimu **Bunsky(jb)* (tj. *gradъ*). Tim je slavenskim ojkonimom, gledano etimološki, mogao biti označivan grad pod kojim izvire rijeka Buna, odnosno grad koji se nalazi u Bunskoj župi.⁶¹ Po načinu tvorbe on bi bio sličan ojkonimu *Bistrički grad* kojim se u srednjovjekovnim dokumentima katkad označuje grad Livno, koji je bio smješten nad izvorom rijeke Bistrice, u Bistričkoj župi.⁶²

⁵⁷ Usp. K. Jireček, *Trgovački putevi...*, str. 236.

⁵⁸ Usp. V. Ćorović, *Prošlost Hercegovine*, Beograd 1937, str. 8; V. Ćorović, *Historija Bosne*, knj. 1, Beograd 1940, str. 118.

⁵⁹ Usp. D. Mandić, *o. c.*, str. 83.

⁶⁰ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 14; M. Dinić, *Srpske zemlje...*, str. 210.

⁶¹ Da je nekad vjerojatno postojala i Bunska župa, usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 24.

⁶² Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 13, 45, 144.

Porfirogenetov ojkonom *Χλάμ* mogao je nastati prema slavenskom ojkonomu **Hl̥m(ʔ)*, ali i prema slavenskom ojkonomu **Hl̥m̥sky(jb)* odnosno **Hl̥m̥ny(jb)* (tj. *gradʔ*).

Treba posebno istaći kako postoji mogućnost da su oba spomenuta Porfirogenetova ojkonomia nastala pogreškom od jedinstvenoga slavenskoga dvočlanog ojkonomia **Bun̥sky(jb) hl̥m(ʔ)*, prvi od njegova prvoga, a drugi od njegova drugoga člana. Tim je imenom prvotno moglo biti označivano golo brdo nad izvorom rijeke Bune. Kasnije je ono moglo biti preneseno na grad koji je sagrađen na tome brdu. Na nekadašnje postojanje toga imena upućuje činjenica da se u jednom spisu iz 19. st. posljednje brdo koje treba prevaliti na putu iz Nevesinja u Blagaj označuje kao "ravno Bunjsko brdo"⁶³. Da je izvorni oblik toga imena glasio baš **Bun̥sky(jb) hl̥m(ʔ)* ili **Bun̥sky(jb) br̥g(ʔ)*, govori na svoj način činjenica da se brdo pod kojim izvire rijeka Buna danas zove *Busak*, gen. *Buska*.⁶⁴ Naime, taj je oronim, kako mislim, morao nastati od starijega oronima **Bun̥skyj̥b* s mocijom *hl̥m̥* ili *br̥g̥ʔ*, i to ovako: **Bun̥skyj̥b* > **Bun̥ski* > **Bun̥ski* > (najviše preko sintagme na *Bun̥ski*) **Buski*⁶⁵ > (poimeničavanjem pa singularizacijom) *Busak*.

Σταγόν

Porfirogenetov grad *Σταγόν* jest današnji Ston, grad koji se nalazi na prevlaci što povezuje poluotok Pelješac s kopnom. Kako je poznato, taj je ojkonom nastao od lat. *Stagnu(m)* ili, bolje, od dalmatskoromanskoga *Stannu* (u tom obliku potvrđeno g. 1245), dakle od toponimiziranoga apelativa kojim je izvorno označivana močvara,⁶⁶ svakako, ona koja se je nalazila na mjestu današnje stonske solane.

Μοκρισκίκ

Porfirogenetov grad *Μοκρισκίκ* nalazio se je na desnoj strani rijeke Neretve, oko 2,5 km jugozapadno od Širokoga Brijega, na području sela *Mōkrōga*, na mjestu koje narod danas

⁶³ Usp. Anonim, *Iz "Opisa Bosne i Hercegovine" od jednog rodoljuba*, Glasnik Srpskog učenog društva, sv. 21, Bograd 1867, str. 308.

⁶⁴ Usp. D. Mandić, *o. c.*, str. 83. *Busak* usput spominje i Vego. (Usp. tekst na koji se odnosi bilj. 60.) Taj je toponim zabilježen i na geografskoj karti Jugoslavije razmjera 1 : 100.000, u kvadrantu *Nevesinje*, ali kao ime za gorsku zaravan podno nevesinjske strane anonimova "Bunjskoga brda".

⁶⁵ Slično je, preko nazalnoga η, *planinštar* > *planištar* 'planinač' (usp. J. Dedijer, *o. c.*, str. 48), *insān* > *isān* (usp. *RjJAZU*, s.v. *insan*, *isan*; P. Skok, *ERHSJ*, s.v. *insan*), tal. *conserva* > hrv. *kunserva* > *kuserva*, *kuserba* (usp. M. Gavazzi, *Rukovet leksikologijskih priloga*, Ivšičev zbornik, Zagreb 1963, str. 78; P. Skok, *ERHSJ*, s.v. *kuserba*), *Žmānšćica* > *Žmāšćica* 'luka sela Žmana na Dugom otoku' (usp. P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, knj. 1, Zagreb 1950, str. 119). Da i na području na kojem se javlja toponim *Busak* ns > n̥s, usp. A. Peco, *Govor istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. 14, Beograd 1964, str. 94.

⁶⁶ Usp. P. Skok, *Ortsnamenstudien...*, str. 232. i d.; P. Skok, *ERHSJ*, s.v. *Ston*, gdje se, između ostaloga, konstatira da u Dubrovniku i danas živi romanizam *stōn* u značenju "kaljuža, santina".

zove *Grādina* odnosno *Mōkarskā grādina*.⁶⁷ Njegovo ime spada među Porfirogenetove ojkonime u čijem je završnom slovu κ Skok prepoznavao skraćenicu grčke riječi κδοτρον koja se je javljala na mjestu slavenske riječi *grad(ъ)*.

Izvorno se ime toga grada dade rekonstruirati u obliku **Mokr̥sky(jb)* (tj. *gradъ*). Pridjev **mokr̥sky(jb)* izveden je tu od pridjevskoga toponima *Mōkrō*, od kojega je izveden i pridjev *mōkarskā* u spomenutom današnjem toponimu *Mōkarskā grādina*. Sam toponim *Mokro* u Porfirogenetovo je doba vjerojatno označivao župu na području današnjega predjela Mokroga. Prvotno je tim imenom, svakako, bilo označivano samo današnje omanje krško polje na jugu predjela Mokroga, koje je "bogato izvorima vode", a zimi "pliva u vodi".⁶⁸

Ἰοσλή

Porfirogenetov grad Ἰοσλή (η = i!) nalazio se je, svakako, na području današnjega sela Ōšljēga,⁶⁹ koje se nalazi oko 6 km zračne linije sjeverno od Stona, a spominje se još g. 1399. među selima koja je bosanski kralj Ostoja ustupio Dubrovčanima.⁷⁰ Skok ja zaključivao da je taj ojkonom u Porfirogenetovu djelu slučajno zabilježen u obliku Ἰοσλή umjesto u oliku Ἰοσλιή.⁷¹ U njemu je, naime, kao i u današnjem ojkonomu Ōšljē, lako prepoznati pridjev *ōslj̥t* izveden od imenice *ōsao* (današnji akcenat *Ōsljē*, umjesto očekivanoga *Ōsljē*, svakako je sekundaran). U Porfirogenetovo doba taj je ojkonom, dakle, izgovaran u obliku **Os̥l̥bji* (tj. *gradъ*). Nastao je, bez sumnje, od starijega toponima **Os̥l̥bji h̥l̥mъ* ili **Os̥l̥bji br̥gъ*.

Γαλουμαήνικ

Ni u novije doba nema potpune sloge kad treba odgovoriti na pitanje gdje se je nalazio Porfirogenetov zahumski grad Γαλουμαήνικ. Spominju se područja dvaju sela: sela Gluminē, koje se nalazi u Gornjem Hrasnu, i sela Grmljanā, koje se nalazi oko 20 km jugoistočnije, uz jugozapadni rub Popova polja. Ipak, budući da se za područje drugoga sela izjašnjava samo povjesničar Marko Vego,⁷² koji, očito, nije vodio računa o fonetskim zakonima, može se mirne duše prihvatiti mišljenje, iza kojega stoje povjesničari Ferdo Šišić i Dominik Mandić i lingvist Petar Skok, da se je Porfirogenetov Γαλουμαήνικ nalazio negdje na području sela Glumine u Gornjem Hrasnu.

⁶⁷ Usp. P. Skok, *Konstantinov τὸ Μοκρισκικ*, Jugoslavenski istoriski časopis, knj. 1-4, Beograd 1937, str. 92. i d.; M. Vego, *Naselja...*, str. 76; B. Ferjančić, *o. c.*, str. 61, bilj. 213; D. Mandić, *o. c.*, str. 85.

⁶⁸ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 76.

⁶⁹ To je, po Mati Milasu, izvorni oblik i akcenat. (Usp. *RJAZU*, s.v. *Ōslje*.)

⁷⁰ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 89; B. Ferjančić, *o. c.*, str. 61, bilj. 214; D. Mandić, *o. c.*, str. 85.

⁷¹ Usp. P. Skok, *Ortsnamenstudien...*, str. 233.

⁷² Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 44.

Treba istaći da je Skok i u tome ojkonomu, u njegovu završnom konsonantu, prepoznao skraćenicu grčke riječi *κάστρον*. U ostalom dijelu ojkonomi razabirao je izvorni slavenski pluralni ojkonom **Gluminy*. Pri tom je pojavu skupine *at* (= *ai*) na mjestu vokala *i* tumačio kao odraz romanske diftongacije, koja, u dalmatinskim latinskim ispravama iz 11. st. dolazi do izražaja npr. u pisanju hrvatskoga imena *Jurina* u obliku *Juraina*.⁷³ Imao je, samo, muke s onim prvim *a*. Najprije je zaključivao da je ono umetnuto "radi oblažanja konsonantske Romanu neobične grupe".⁷⁴ Ubrzo je, međutim, shvatio da nema ni govora o svarabaktičnom vokalu, jer i grčki i latinski jezik "poznaju konsonantsku grupu *gl'*", pa je ustvrdio, ne puno uvjerljivije, da je to "romanski predlog *a = ad*" koji je grafičkom pogreškom, Porfirogenetovom ili izvjestiteljevom, "došao na krivo mjesto".⁷⁵ U tumačenje ojkonomi **Gluminy* nije se upuštao. Može se, međutim, naslućivati da ga je prešutno povezivao s prasl. **glumiti*, odnosno **glumьnъ*.

U vezi sa Skokovim pisanjem nameću se dva pitanja:

1. Na osnovi Porfirogenetovih ojkonomi u kojima Skok prepoznaje skraćenicu za *κάστρον* može se zaključiti da se ta skraćena dodaje samo kada ostatak Porfirogenetova ojkonomi ima oblik hrvatskosrpskoga pridjeva muškoga roda: *Δεσνήκ. Δρεσνετήκ. Λεσνήκ. Μοκρισική. Δοβρισική*. Jedini bi izuzetak bio ojkonomi *Γαλουμαήνικ*. Ali, ne vidi se razlog zbog kojega bi bio učinjen taj izuzetak. Ne znači li to da se i u ostatku toga ojkonomi, ostatku koji su Slaveni mogli izgovarati u obliku **Golumini*, **Golьmini* ili sl., krije pridjevski oblik muškoga roda, jednako kao i u trima ojkonomimima među kojima se nalazi (*Μοκρισική. Τοσλή. Δοβρισική*)?

2. Da je današnji okonom *Glumina* slavenskoga porijekla, čini se, stvarno, već na prvi pogled. To izgleda još vjerojatnije ako se zna da se on javlja ne samo u Gornjem Hrasnu nego i drugdje na hrvatskosrpskom području. Ali, kako etimološki uvjerljivo objasniti taj ojkonomi ako se pođe od pretpostavke da stoji u vezi s prasl. **glumiti* odnosno **glumьnъ*, ili čak u vezi s hipokoristikom **Glumo* (: *Glumac*)?

Metodološki će, svakako, biti ispravnije da se najprije pokuša odgovoriti na drugo pitanje. Nakon toga bit će, možda, lakše odgovoriti i na ono prvo.

Geografska karta Jugoslavije razmjera 1 : 100.000 i popis toponimi koji su zabilježeni na toj karti,⁷⁶ *RjJAZU i Imenik mesta u Jugoslaviji*, Beograd 1973, omogućuju da se kaže da se toponim *Glumina* ili *Glumine* javlja na jugoslavenskom području tri ili četiri puta:

1. Imenom *Glumina* označen je na karti vrh, visok 948 m, koji se nalazi na području sela Grančareva, u okuci rijeke Trebišnjice istočno od Trebinja.

⁷³ Usp. P. Skok, *Kako bizantinski pisci...*, str. 166.

⁷⁴ Usp. P. Skok, *Iz srpsko-hrvatske toponomastike*, Južnoslovenski filolog, knj. 6, Beograd 1926-1927, str. 68, bilj. 3.

⁷⁵ Usp. P. Skok, *Kako bizantinski pisci...*, str. 166.

⁷⁶ *Yugoslavia, Index Gazetteer, Showing Place-names on 1 : 100,000 Map Series*, Kairo 1944.

2. Imenom *Glumina* zove se na karti selo koje se nalazi u Gornjem Hrasnu u Hercegovini, oko 3 km istočno od sela Hutova. To se selo prvi put spominje još g. 1667, u obliku koji se čita *Glumina*.⁷⁷ U *Imeniku mesta* ime mu također dolazi u obliku *Glumina*. U *RjJAZU* zabilježeno je da se ono po dubrovačkom šematizmu zove *Glumina*, a po Stojanu Novakoviću *Glumine*. Kako je Stojan Novaković ime toga sela preuzeo iz djela u koje je ono dospjelo "iz bosansko-hercegovačkih katoličkih šematizama",⁷⁸ treba uzeti da se oblik *Glumine*, koji se je preko Novakovića proširio u literaturi, ne zasniva na izgovoru koji je uobičajen u Hrasnu. I zaista, ime se toga sela u obližnjem Hutovu, kako sam čuo od osobe iz Hutova, izgovara u obliku *Glūmīna* (nà *Glūmīnu*, nà *Glūmīni*), dok mu ktetik u Hutovu glasi *glūminskī*, a etnici **Glūminjanin* i *Glūmīnka*.

3. i 4. Imenom *Glumine* zovu se na karti dva sela u Bosni: jedno koje se nalazi oko 3 km zapadno od Zvornika i drugo koje se nalazi oko 1 km sjeverozapadno od Zvornika. Udaljena su jedno od drugoga oko 3 km. U *RjJAZU* zabilježeno je, po *Statistici mjesta i pučanstva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1880, umjesto tih dvaju sela samo jedno, i to pod imenom *Glumina*. I danas je na tom prostoru, sudeći po *Imeniku mesta u Jugoslaviji*, poznato samo jedno selo koje nosi ime *Glumina*. To se selo pod tim imenom spominje više puta u jednom prikazu srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika u okolici Zvornika.⁷⁹

I bez navođenja tih podataka hercegovački se ojkonom *Glumina* ne bi, realno govoreći, mogao dovesti u vezu s praslavenskim glagolom **glumiti*, ni u njegovu primarnom značenju 'šaliti se' ni u njegovu sekundarnom značenju 'nekoga oponašati'. Ne bi se, dakako, mogao dovoditi u vezu ni s nepotvrđenim pridjevom **Glūmina* (tj. vas) izvedenim od nepotvrdenoga hipokoristika **Glūmo* (: *Glūmac*), i to ne samo zbog male vjerojatnosti da je takav hipokoristik postojao, nego i zbog toga što bi se tome protivili akcenatski razlozi: današnji akcenat nije **Glūmina* nego *Glūmina*.

U traganju za postankom toga ojkonom od velike je koristi spomenuti oronim *Glumina*, onaj kojim se označuje gorski vrh, visok 948 m, u okuci rijeke Trebišnjice istočno od Trebinja. Na karti se lijepo vidi da je to goli vrh na inače šumovitu brijegu. Dakle, može se zaključiti da mu je ime nastalo ovako: **Golohūmina* (za takvu tvorbu i akcenat usp. *dubòdolina*, *pustòpoljina*, *staròdužina*, *staròputina*, *suhòmedina*, *suhòzidina*...) > **Golohūmina* > **Goloumina* (gubitak intervokalnoga *h* u kraju u kojem se *h* i inače gubi ili zamjenjuje) > *Glūmina* (redukcija prednaglasnoga *o* i stezanje, uz dovodenje u vezu s glagolom *glumiti*). Slično je moglo doći i do bosanskoga ojkonom *Glumine* ili *Glumina*, ako on nosi silazni akcenat na prvom slogu.

Na karti se vidi da se današnje hercegovačko selo *Glumina* nalazi u ispresijecanoj kotlini. Kotlina je okružena ovim istaknutijim vrhovima, koji su svi redom goli: sa sjevera

⁷⁷ Usp. A. Benković, *Katoličke župe Bosne i Hercegovine i njihove filijale od XII. vijeka do danas*, Đakovo 1966, str. 56.

⁷⁸ Usp. S. Novaković, *Srpske oblasti X i XII veka, pre vlade Nemanjine*, Beograd 1879, str. 43.

⁷⁹ Usp. D. Vidović, *Srednjovjekovni nadgrobnji spomenici u okolini Zvornika*, Naše starine, knj. 3, Sarajevo 1956, str. 228, 233, 234, 237, 238.

Trovrhom (436 m), s istoka Gradinom (494 m), s jugoistoka Okruglicom (481 m) i udaljenijim Vjetrenikom (623 m), s juga Kapom (584 m), sa zapada Spasovim krstom (611 m) podno Treštenice (665 m) i Dupoglavom (oko 580 m) podno Gradine (628 m). Od tih vrhova najogoljenije izgledaju oni na zapadu. Selo se nalazi na njihovim podnožjima. Zapravo, može se reći da je smješteno uglavnom podno Spasova krsta kao najogoljenija, najstrmijega i najistaknutijega brda u gluminskoj kotlini. Tu je, pod tim brdom, na lokalitetu Međugorju, prastaro groblje s dvjema drevnim gomilama i velikom skupinom stećaka. Zbog svoga značenja bilo je i predmetom stručnoga ispitivanja.⁸⁰ Negdje u njegovoj blizini, vjerojatno na brdskom pristranku, mora da se je nalazilo i srednjovjekovno naselje Glumina.

Sve to upućuje na zaključak da je današnji hercegovački ojkonom *Glumina* nastao od oronima *Glūmīna* < **Golohl̥mīna*, pod kojim je prvotno morao biti poznat ili Spasov krst, ili koje drugo obližnje golo brdo, ili pak, kao *pars pro toto*, cijela skupina golih brda oko Glumine. Budući da se *Glumina* nalazi na granici predjela Hrasno, može se pomišljati da je ime **Golohl̥mīna* (> *Glumina*) nastalo kao opozit imenu *Hrastnoje (> *Hrasno*).

Sada se možemo vratiti na pitanje što se, zapravo, krije u Porfirogenetovoj grafiji Γαλουμαήνικ ako se odbaci ono završno κ, tj. u grafiji koja nas, kako smo vidjeli, vodi do rekonstrukcije slavenskoga ojkonima u obliku *Golumini, **Gol̥mīni* ili sl.

Ponajprije, treba imati na umu da se je u Porfirogenetovo doba, u sredini 10. st., složnica *Golohumina* morala izgovarati u obliku *Golohl̥mīna*, dakle s konsonantom *h* i vokalom *l̥*. Na to nesumnjivo upućuje i niz grafija u 33. poglavlju Porfirogenetova djela: Ζαχλοῦμοι, Χλοῦμος, Χλοῦμ, Ζαχλοῦμα. Treba podsjetiti na već spomenutu činjenicu da se Porfirogenetov ojkonom Γαλουμαήνικ nalazi među trima ojkonomima koja su u slavenskim ustima imala pridjevski oblik (Μακρισικί, Ἴοσλή, Δοβρισικί). Napokon, treba dodati i to da pridjevi od zemljopisnih termina, pa čak ni ktetici, nisu morali biti izvođeni samo s pomoću nastavka *-skъjъ* nego, rjeđe, i s pomoću nastavka *-nyjъ*.

Na osnovi toga daje se zaključiti da je Porfirogenetov ojkonom Γαλουμαήνικ u Porfirogenetovo doba izgovanar upravo u obliku **Golohl̥mīn̥ny(jъ)* (tj. *gradъ*).

Kako s tim zaključkom uskladiti Porfirogenetovu grafiju Γαλουμαήνικ? Mislim da je Porfirogenet imao namjeru da ojkonom o kojem je riječ zabilježi u obliku Γαλουμαήνικ. Taj bi oblik, ako se prijeđe preko diftonga *aī* < *i* i završnoga κ, dosta dobro upućivao na izvorni izgovor toga ojkonima. Ali, prilikom zapisivanja ili prepisivanja mora da je, jednostavno, ispustio sekvenciju *αχλ*. Mogao ju je ispustiti utoliko prije što je, u tako neobično dugu tuđem ojkonomu, bila slična sekvenciji *αλ* koja je stajala prije nje. Uostalom, ne treba zaboravljati da je Porfirogenet načinio *lapsus calami* i kad je prethodni zahumski ojkonom zabilježio u obliku Ἴοσλή umjesto u obliku Ἰοσλή. Ne treba zaboravljati ni to da je Porfirogenetov etnonim Ζαχλοῦμοι također ostao bez očekivane sekvencije *ιαν* (*Ζαχλουμιανοι), jednako kao i njegov potamonim Ζαχλοῦμα bez sekvencije *ισκ* (*Ζαχλουμιασκα) ili *ω* (*Ζαχλουμια).

⁸⁰ Usp. Š. Bešliagić, *Stećci u Gornjem Hrasnu*, Naše starine, knj. 7, Sarajevo 1960, str. 101 i d.

Takvo rezoniranje o Porfirogenetovu ojkonomu Γαλουμαήνικ bit će, možda, prihvatljivije ako se podsjetimo da Skok u njemu nije mogao uvjerljivo protumačiti prisutnost onoga prvoga a.⁸¹

Δοβρισκίκ

Porfirogenetov grad Δοβρισκίκ nalazio se je negdje u okolici današnjega Dabarskoga polja.⁸² Vego misli da je stajao upravo u blizini sela Dabrice, "na istom mjestu gdje i grad Koštur (Koštun) koji vodi porijeklo još iz vremena vizantiske vladavine", tj. iz razdoblja od 6. do 12. st.⁸³ To se mjesto može prepoznati i na karti Jugoslavije razmjera 1 : 100.000 jer je označeno imenom *Koštar gradina*. Udaljeno je oko 5 km zračne linije sjeverozapadno od krajnjega sjeverozapadnoga ruba Dabarskoga polja.

U ojkonomu Δοβρισκίκ bez onoga završnoga κ dosad je opravdano prepoznavan toponimizirani pridjev **dǫbr̥skŷ(jǫ)*.⁸⁴ Taj je pridjev izveden od toponima *Dǫbr̥* kojim je označavana župa što se je prostirala oko današnjega Dabarskoga polja.⁸⁵ Sam, pak, toponim *Dǫbr̥* predstavlja toponimizirani praslavenski apelativ **dǫbr̥* 'ždrijelo, provalija, dolina'.⁸⁶

⁸¹ Ovo poglavlje bilo je pročitano kao referat pod naslovom *Porfirogenetov zahumski ojkonom Γαλουμαήνικ* na V. jugoslavenskoj onomastičkoj konferenciji, održanoj u Mostaru od 12. do 15. listopada 1983. Ovdje se donosi bez većih izmjena i dopuna. - Kad je ova radnja već bila predana za tisak, pojavio se je *Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije*, Posebna izdanja ANUBiH, knj. 70, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 13, Sarajevo 1985. U njemu nema moga referata jer sam ga već prilikom pisanja bio odlučio objaviti u sklopu ove radnje, nema ni moje diskusije jer nisam smatrao potrebnim da se objavljuje bez referata, ali je objavljena diskusija koja je vođena o mome referatu. Tu diskusiju prožimlje skepsa prema iznesenoj tezi o porijeklu toponima *Glumina*. Navodim ovdje mišljenje akademika Pavla Ivića koji je u diskusiji istupio prvi i mojoj tezi uputio najozbiljniji prigovor: "Kolega Alerić je na duhovit i veoma zanimljiv način izneo jednu neuvjerljivu hipotezu. Smatram da bi oblik *Golohumine* glasovnim razvojem dao *Golumine*, *Golomine* ili nešto slično, ali ne *Glumine*. Osim toga, ako pomenuti toponim zaista potiče od *Golohumine*, ostaje nejasno šta je s ona druga dva-tri toponima *Glumine*, rasejana po području srpskohrvatskog jezika. Imaju li i oni istu etimologiju? Ako imaju, kako se desilo da su svaki put fonetska uproščavanja dovela do istog, po sebi malo verovatnog rezultata?" (*Ib.*, str. 149.) U vezi s tim mišljenjem treba, međutim, reći - da ukratko ponovim ono što sam kazao u svojoj diskusiji na konferenciji - kako je do istoga onomastičkoga i fonetskoga rezultata u tri spomenuta toponima kojima se označuju međusobno dosta udaljeni zemljopisni objekti mogao dovesti isti denominacijski poticaj (*golo* brdo odnosno *gola* brda) na dijalekatski dosta jedinstvenom novoštokavskom području, pod moćnim utjecajem pučke etimologije, koja je, npr., od ojkonima *Crna Vas* načinila ojkonom *Crna Vlast* 'selo istočno od Otočca u Lici', a od ojkonima *Slobodna Vas* ojkonom *Slobodna Vlast* 'selo zapadno od Đakova u Slavoniji'.

⁸² Usp. B. Ferjančić, *o. c.*, str. 61, bilj. 216; M. Vego, *Naselja...*, str. 29; D. Mandić, *o. c.*, str. 85.

⁸³ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 29. i 60. Upozoravam i na mišljenje Dimitrija Sergejevskoga da postanak grada Koštura ili Koštuna "pada u rani srednji vijek". (Usp. H. Kreševljaković i H. Kapičić, *Stari hercegovački gradovi*, Naše starine, knj. 2, Sarajevo 1954, str. 14.)

⁸⁴ Usp. P. Skok, *Kako bizantinski pisci...*, str. 175; P. Skok, *Ortsnamenstudien...*, str. 233.

⁸⁵ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 29.

⁸⁶ Usp. RjJAZU, s.v. 2. *Dabar*; P. Skok, *ERHSJ*, s.v. *dabar*.

Porfirogenetov ojkonom *Δοβριοκικ* zanimljiv je i zbog iznesenoga Vegina mišljenja o mjestu gdje se je nalazio. Rečeno je da se to mjesto danas zove *Koštur* ili *Koštun* (po Vegi), odnosno *Koštar* (po geografskoj karti). Sam je Vego isticao da je ime *Koštur* ili *Koštun* nastalo "od grčke riječi *κάστρον*"⁸⁷ koja je, kako je poznato, nastala od lat. *castrum*.

Vegine riječi ne treba shvaćati u smislu da je to ime nastalo od nepotvrđenoga hrvatskoga ili srpskoga apelativa grčkog porijekla koji bi se mogao sponirati npr. u obliku *kostrъ, tj. u obliku koji se može uspoređivati s oblicima *kastrъ* i *kostrъ* potvrđenim u starocrkvenoslavenskim spomenicima ruske redakcije odnosno u staroruskim spomenicima.⁸⁸ Jer, pojava je takva grecizma latinskoga porijekla u starije doba na području latinske tradicije teško zamisliva. Inače, takvo bi shvaćanje bilo vrlo privlačivo zato što bi omogućivalo da se postavi teza kako su ojkonom *Δοβριοκικ* u Porfirogenetovo doba bar neki kulturniji Slaveni izgovarali u obliku **Dьbrьsky(jь) kostr(ъ) (kastrъ)* i kako se je baš taj oblik odrazio u Porfirogenetovoj grafiji koju, kao i neke druge njegove grafije, karakterizira ono završno *κ*.

Vegine su riječi, dakle, prihvatljive samo ako se shvate u smislu da je spomenuto ime nastalo od srednjogrčkog toponimiziranoga apelativa, dakle ne od apelativa *κάστρον*, nego od imena *Κάστρον*. Tako je prema grčkom genitivnom obliku *Κάστρον* i dativnom obliku *Κάστρον* mogao nastati prvotni hrvatskosrpski ojkonom *Kostrъ > *Kostrъ,⁸⁹ koji je kasnije mogao zadobiti ili odgovarajući fonetski oblik *Koštar* ili, pod utjecajem pučke etimologije koja ga je povezala s apelativom *kostur* = *koštur* 'skeleton', oblik *Koštur*.⁹⁰ Isto je tako prema grčkom nominativnom i akuzativnom obliku *Κάστρον* mogao nastati prvotni hrvatskosrpski ojkonom *Kostrunъ > *Koštrunъ, koji je kasnije, pod utjecajem pučke etimologije koja ga je povezala s apelativom *koštun* '1. orah tvrde ljuske, koštunjavac, 2. vrsta koplja',⁹¹ mogao zadobiti oblik *Koštun*.⁹²

Ako je, međutim, Porfirogenetov *Δοβριοκικ* stvarno ležao na istom mjestu gdje i današnji *Koštur* ili *Koštun*, onda bi bizantski grad na tome mjestu morao biti mlađi od slavenskoga, jer bi ga inače Porfirogenet u svom djelu označio imenom od kojega se je razvilo njegovo današnje ime.

⁸⁷ Usp. M. Vego, *Naselja...*, str. 60.

⁸⁸ Usp. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1953-1958, s.v. *костръ*; P. Skok, *ERHSJ*, s.v. *Kostrc*. Napominjem da tu Skok, jednako kao prije njega Bernecker (usp. E. Bernecker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch, a - mor*, Heidelberg 1908-1913, str. 582. i 584), donosi srednjogrčki apelativ *κάστρον* zabunom u obliku *κάστρος*.

⁸⁹ Za *st* > *št* usp. *ostar* > *oštar*, *kostur* > *koštur*.

⁹⁰ Na sličan je način moralo nastati i ime *Kostur* pod kojim su poznate razvaline grada "na lijevoj strani Drine niže Zvornika". (Usp. *RJAZU*, s.v. 2, *Kostur*.)

⁹¹ Usp. *RSANU*, s.v. *koštun 1*, *koštun 2*.

⁹² Možda je na isti način nastalo i istoliko gradsko ime koje se javlja u jednoj bosanskoj narodnoj pjesmi (*Od Koštuna grada bijeloga*). (Usp. *RJAZU*, s.v. 1, *Koštun*.)

OPĆI ZAKLJUČCI

Porfirogenet u svom djelu *De administrando imperio* spominje ukupno jedanaest zahumskih toponima.

Te su toponime, koliko se može zaključivati, Zahumljani u Porfirogenetovo doba izgovarali otprilike ovako: horonim u obliku *Zahľmьje*, oronim u obliku *Hľm*, potamonime u obliku *Buna* i *Zahľmьska (Zahľmьna)*, ojkonime, upravo gradska imena, u obliku *Bunьsky, Hľm (Hľmьsky, Hľmьny), Ston, Mokрьsky, Osььji, Golohľminьny, Dьбрьsky*.

Od tih toponima samo su četiri imala izgled prave imenice: horonim *Zahľmьje*, oronim *Hľm*, potamonim *Buna* i ojkonim *Ston*. Njima bi se mogao pridružiti i ojkonim *Hľm* ako bi se Porfirogenetovo kazivanje prihvatilo bez rezerve. Potamonim *Zahľmьska (Zahľmьna)* ima izgled pridjeva s mocijom *rěka*, a ojkonimi *Bunьsky, Mokрьsky, Osььji, Golohľminьny, Dьбрьsky* imaju izgled pridjeva s mocijom *grad*.

Analiza je pokazala da je od jedanaest zahumskih toponima čak deset slavenskoga porijekla, a samo jedan neslavenskoga, i to onaj kojim je označivan grad u zahumskom primorju (*Ston*).

Résumé

LES TOPONYMES DE ZAHUMLJE CITÉS PAR PORPHYROGÉNÈTE

Dans son chapitre nro 33 l'empereur Constantin le Porphyrogénète relate aussi sur les habitants de Zahumlje et sur la région où ils vivent. Ici est sous-entendu le noyau historique de l'Hertzégovine d'aujourd'hui. Y existent d'après l'empereur quelques toponymes: un horonyme (*Zahľmьje, attesté dans l'ethnonyme *Заχλοῦμοι*), un oronyme (*Χλοῦμος*), deux potamonymes (*Βόνα. Заχλοῦμα*) et sept oïkonymes (*Βόνα. Χλοῦμ. Σταγρόν. Μακρискік. Ἰοσλή. Γαλουμαήνικ. Δοβρισκικ*).

Ici, dans l'article présent, l'auteur analyse tous ces toponymes, suivant la suite de la citation de ces toponymes ci-dessus.

Les conclusions les plus importantes:

1° L'horonyme *Zahľmьje se forma le plus vraisemblablement sur le territoire de Dubrovnik (Raguse). Il ne signifiait pas, par conséquent, le territoire qui se trouve *za humom* (derrière la colline), mais au contraire la région qui se trouve *za humovima*, sc. dans l'arrière-pays des collines, c'est-à-dire une région couverte d'une suite de collines toutes nues dans l'arrière-pays de Dubrovnik.

2° L'oronyme *Χλοῦμος = Hľm* représente un adjectif toponymisé qui vit de nos jours sous la forme *hum*. La signification véritable de cet appellatif ne veut pas dire "collis, colline" comme le dit le Dictionnaire de JAZU, mais au contraire "une éminence de terrain plus ou moins isolée, nue et arrondi".

3° Le potamonyme *Βόνα = Buna* est attesté aussi aux alentours de Zagreb en 1249.

Il ne provient pas, comme le voulait P. Skok, du lat. *bonus*, mais d'un croatoserbe *buna* "torrent" (attesté dans le Dictionnaire de Sušnik-Jambrešić de l'année 1742). L'appellatif *buna* se forma d'un plus ancien *bujьnā : *bujьnā > *bььna > *būna* (cf. pour la dérivation **stryjьna(ja)* > *strīna*). De la manière semblable eut naissance le toponyme *Bišće*, faussement expliqué jusqu'ici aussi, et qui désigne le champ près de Mostar (Mostarsko polje) à travers lequel coule la rivière Buna hertzégovinienne: *Bujišće (= *Bujiti) > *Buišće > *Bišće*.

4° Le potamonyme *Ζαχλοῦμα* = *Zahľьmska* (*Zahľььna*) ne représente pas vraisemblablement la seconde dénomination de la rivière Buna, comme l'on le veut communément, mais une seconde dénomination de la rivière Neretva (qui dans son cours supérieur s'appellait *Viševa*). Ce potamonyme existait, paraît-il, sur le territoire ragusain et désignait la partie de Neretva qui appartenait au Zahumlje.

5° Les oïkonymes *Bóna* et *Χλάμ* concernent peut-être le même château qui se trouve au-dessus de la source de la rivière Buna. Le premier oïkonyme vivait, sans doute, primordialement sous la forme *Bunьsky (c'est-à-dire *grad*), et le second sous la forme *Нѣт* ou *Нѣтсьky, respectivement *Нѣтньy* (sc. *grad*).

6° L'oïkonyme *Σταγνόν* = *Ston* (< rom. *Stannu* < lat. *Stagnum*) est le seul parmi les toponymes mentionnés par Porphyrogénète qui est sûrement de provenance romane.

7° Les oïkonymes *Μοκρισκι* = *Mokрьsky* (: *Mokro*), *Ίουλή* = *Oсьльji* (dérivé à partir d'un toponyme plus ancien *Oсьльji hľьтъ ou semblable. où *осьльji* · *осьльъ) et *Δοβρισκι* = *Dьбрьsky* (: *Dьбрь* < *dьбрь «goutte, précipice, vallée») «après leurs formes représentent des adjectifs où est sous-entendu le nom *grad* «château».

8° L'opinion suivant laquelle l'oïkonyme *Γαλουμαήνικ*, qui est cité en avant-dernier lieu, désigne le château qui se trouvait sur le territoire du village Glumina à Gornje Hrasno, paraît très acceptable. L'oïkonyme d'aujourd'hui *Glumina* eut sa naissance vraisemblablement comme suit: *Golohľьmina > *Golohűmina > *Goloűmina > *Glűmina*. Dans l'oïkonyme *Γαλουμαήνικ* se cache, par conséquent, le nom de *Golohľьminьny (sc. *grad*) qui a conservé son nom adjectival comme les trois autres noms de châteaux avec lesquels il est mentionné. Cet'oïkonyme devrait être mentionné par Porphyrogénète vraisemblablement sous forme de *Γαλαχλουμαήνικ*, mais la séquence *αχλ y* est par mégarde éliminée.